

шкідниками слід зважати на ці факти. На нашу думку, для збільшення стійкості соснових насаджень слід, в першу чергу, надавати перевагу формуванню лісових культур з участю порід в них близьких до природного з домішками листяних дерев, не допускати перегущення насаджень, сприяти формуванню природного підліску та розробити заходи з підтримки рівнів ґрунтових вод в лісових насадженнях під час посух.

Літературні джерела

1. Бельська О.В Моніторинг всихаючих насаджень. Динаміка всихання соснових насаджень у 2018 році. Поліський природний заповідник: Літопис природ. Т.32. Селезівка. 2019. С. 64-66.
2. Ковальчук О.О., Тичина Л.К. Сучасний стан лісових насаджень Перганського лісництва Поліського природного заповідника. *Сучасні проблеми ведення сільського та лісового господарства в умовах глобальної зміни клімату: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11 березня 2020 р.)*. Житомир: ЖАТК, 2020. С. 64-67.
3. Проект організації території Поліського природного заповідника та охорони його природних комплексів. Ч. 1. Київ: АТ «Науково-виробничий комплекс «Курс». 2018. 164 с.

УДК 630 23 228 232.44

ДІАГНОСТИКА ЛІСОПАТОЛОГІЧНОГО СТАНУ СОСНОВИХ ЛІСІВ ДЕНДРОХРОНОЛОГІЧНИМ МЕТОДОМ В УМОВАХ ПОЛІСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

В. Б. Левченко, к. с.-г. Н., доцент
О. В. Левандовська, здобувач освіти

Малинський фаховий коледж, м. Малин.
waleriy07@ukr.net; olalevandovska970@gmail.com

Актуальність досліджень. Зміни довкілля, особливо у постіндустріальний період, можуть призводити до серйозних екологічних, лісопатологічних, пірологічних та господарських наслідків [1, 3]. Це зумовлює необхідність проведення фундаментальних наукових робіт, спрямованих на вивчення механізмів адаптації і стійкості природних лісових екосистем до змін умов навколишнього природного середовища [4, 6, 10]. Особливий інтерес в цьому контексті представляє вивчення реакцій лісових екосистем на кліматичні, фітопатологічні, пірологічні зміни [2, 8]. Одним із методів проведення моніторингу лісових едатоїв в умовах Поліського природного заповідника є дендрохронологічний та лісопатологічний аналіз, тобто метод аналізу часових рядів чи серій календарно - продатованих річних приростів дерев, що дозволяє отримати об'єктивну інформацію і дати вичерпну відповідь на великий спектр питань які пов'язані з динамікою ростових процесів у лісі, факторів які впливають на стійкість до хвороб та шкідників, реконструкцією і прогнозуванням лісопатологічних змін в природних едатопах [5, 7]. Тому вперше нами в умовах Житомирської області і зони Центрального Полісся зокрема, в лісорослинних умовах А₂, В₂ Поліського природного заповідника на прикладі лісоутворюючої породи сони звичайної, побудовано дендро-кільцеві хронології максимальної тривалості у деревостанах з ознаками ослаблення від патологічної дії хвороб та шкідників в умовах Поліського природного заповідника. Встановлено основні біотичні та абіотичні фактори, що визначають величину радіального приросту сосни звичайної та основні патології соснових деревостанів.

Методика проведення досліджень. Структуру лісових насаджень із участю сони звичайної за повнотою, бонітетом, віком, складом і продуктивністю визначали шляхом аналізу таксаційної бази «Лісовий фонд України» ВО «Укрдержліспроект» станом на 01.01.2020 р. Нами було проаналізовано бази даних лісовпорядкування Перганського,

Селезівського, Копищанського природоохоронних науково-дослідних відділень Поліського природного заповідника. Під час роботи з базами даних лісовпорядкування, ми використовували комп'ютерні програми NewUnPackОНОТА, MS Access та MS Excel, а також методичні підходи, що розроблені науковцями УкрНДІЛГА. Під час проведення дендрохронологічних досліджень було використано порівняльно-екологічні, таксаційні, стандартні дендрохронологічні та статистичні методи [2, 9].

Для проведення досліджень нами в умовах Поліського природного заповідника було закладено 10 пробних площ, середньою площею 1,0 га кожна (рис. 1, 2, 3). Керни в кількості від 14 до 25 на окремих пробних площах, відібрано нами при допомозі бура Преслера у деревони звичайної на висоті 1,3 м від поверхні землі.

Рис. 1. Пробна площа 1.
Перганське відділення, 2018 рік
(49 квартал 3 виділ
на згірищі 2020 року),

Рис. 2. Пробна площа 2.
Соснове насадження уражене
збудником кореневої губки
52 квартал, 6 виділ. Копищанське
відділення 2019 рік

Рис. 3. Пробна площа 3.
Відбір керна буром Преслера.
Селезівське відділення.

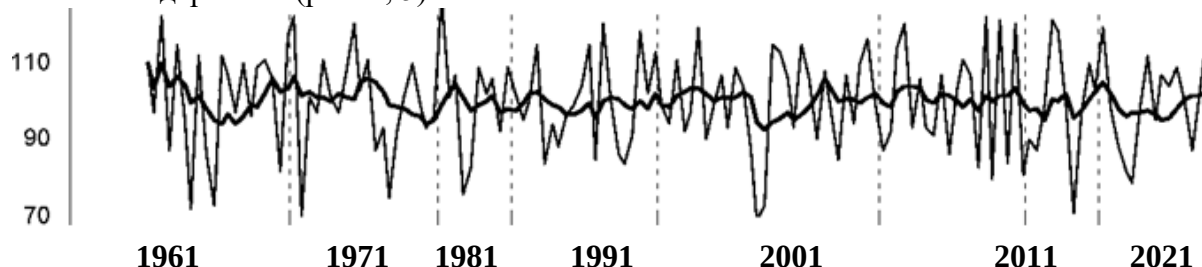
Результати досліджень. За результатами досліджень нами було встановлено, що на зниження річного приросту у лісорослинних умовах A_2 , B_2 Перганського, Селезівського, Копищанського науково-дослідного природоохоронного відділень Поліського природного заповідника впливає патологічний процес збудника кореневої губки сосни звичайної, пошкодження соснового деревостану вершинним та шести зубчатим короїдами. Все це дало змогу сформуватись природному відпаду і накопиченню достатньої кількості лісових горючих матеріалів, що призвело до виникнення та поширення масштабних лісових пожеж у 2020 році. Вибрані статистичні характеристики абсолютних значень приросту соснових деревостанів в умовах A_2 , B_2 наведені у таблиці 1.

Таблиця 1. Статистична характеристика оцінки річних приростів сосни звичайної з пробних площ в лісорослинних умовах А₂, В₂ Поліського природного заповідника на основі аналізу кільцевих дендро-хронологій (середнє за результатами досліджень кернів 2020-2021 року)

Середня ширина кільця, мм	Стандартне відхилення	Максимальне кільце, мм (середнє за всіма хронологіями)	Автокореляція 1-го порядку	Коефіцієнт чутливості
сосна звичайна в умовах (А₂)				
1,17	0,53	3,48	0,76	10,25
сосна звичайна в умовах (В₂)				
0,66	0,35	2,57	0,72	0,26
НІР ₀₀₅	0,21	0,26	0,22	0,24

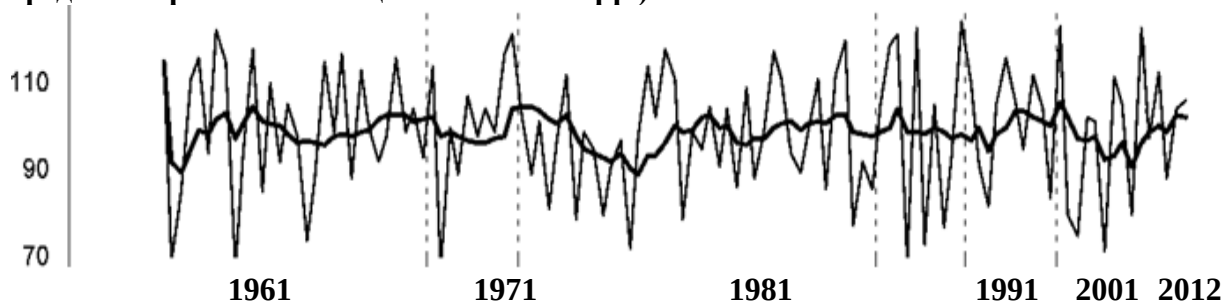
Найбільші коливання середньої та максимальної ширини річних кілець характерні для сосни звичайної в осередках кореневої губки та стовбурових шкідників.

За результатами аналізу приростів кернів нами було встановлено, що вплив умов зростання попередніх років на приріст поточного року чітко простежується у всіх хронологіях видів дерев, що вивчаються. Найвищі показники автокореляції 1-го порядку притаманні хронології по сосні звичайній до 0,76. Причиною високих значень є сильний вплив умов зростання попередніх років, а також вплив патогенезу кореневої губки сосни звичайної. Для хронологій характерні низькі коефіцієнти чутливості. Середня величина коефіцієнта чутливості по всіх рядах в результаті статистичного аналізу складає 0,25. Проведений кластерний аналіз показав, що хронології які вивчаються, добре відображають географічну структуру розташування ділянок. Це свідчить про наявність чітко виражених регіональних, лісопатологічних, пірологічних і видових особливостей приросту дерев. Таким чином, отримані дані дозволяють виділити кілька груп хронологій, схожих по динаміці приросту ранньої та пізньої деревини (рис. 4, 5).

2022

Рис. 4. Динаміка індексу приросту генералізованих рядів сосни звичайної в умовах А₂. (середнє за пробними площами 2020-2022 рр.)

022

Рис. 5. Динаміка індексу приросту генералізованих рядів сосни звичайної в умовах В₂. (середнє за пробними площами 2020-2022 рр.)

В результаті об'єднання хронологій по окремих пробних площах, що подібні по динаміці приросту, нами були отримані генералізовані хронології першого порядку по сосні звичайній в лісорослинних умовах А₂, В₂, Поліського заповідника. Вони характеризують мінливість приросту дерев для лісорослинних умов залежно від характеру ураження деревостанів кореневою губкою сосни звичайної, стовбуровими шкідниками, дією лісових пожеж у минулі десятиріччя. Кожна з хронологій базувалася на вимірах більш ніж 25 зразків деревини. Тривалість хронологій сосни звичайної в умовах А₂ та В₂ за результатами дендрохронологічних спостережень становить 61 рік (1961-2022). Коефіцієнти чутливості та стандартні відхилення мають невисокі показники. Висока кореляція та синхронність спостерігається між насадженнями сосни звичайної, що ростуть в умовах А₂ та В₂ ($K=0,59$, $8=70\%$). Для сосни звичайної в умовах А₂ 50 – ти річного віку встановлені надійні «реперні» роки з мінімальним приростом: 1973, 1975, 1977, 1992, 1998, 2002; з максимальним - 1963, 1976, 1979, 1983, 1990, 2000. В умовах В₂ для соснових деревостанів виділяються наступні роки мінімального приросту: 1969, 1973, 1977, 1979, 1986, 1993-94, 2002; максимального приросту - 1976, 1978, 1983, 1990. Узагальнені деревино-кільцеві хронології для окремих, особливо сусідніх ділянок (у межах однієї лісорослинної зони), показують високу кореляцію (від 0,50 до 0,72) та синхронність (від 71 до 82%), а також досить добре перехресно датуються.

Висновки.

1. Ми встановили, що процес приросту сосни звичайної в умовах Перганського, Копищанського, Селезівського природоохоронних науково-дослідних відділень Поліського природного заповідника має поліциклічний характер. Найбільш часто зустрічаються цикли в 4, 7, 18 років. Тому досить легко відслідкувати та спрогнозувати наступні спалахи патологій у соснових деревостанах.

2. Досліджено, що для індикації патологічних змін найбільш перспективним видом є сосна звичайна в лісорослинних умовах А₂, В₂.

3. Нами встановлено достовірні зв'язки між приростом сосни звичайної та впливом патологічного процесу кореневої губки в умовах А₂ та В₂ за період з 2022 по 1961 рік. Визначено, що формування річного приросту та індикація патологічного процесу кореневої губки сосни звичайної, біологічної дії стовбурових шкідників у соснових деревостанах є тісно взаємопов'язані. Доведено, що ці процеси в свою чергу визначаються та перебувають під контролем кліматичних факторів природно-кліматичної зони.

Літературні джерела:

2. Bondartsev A. S. (2013). *Osnovnye vreditely lesov zony Polesia Ukrainy*. Kyev, Lybyd, 106. [in Russian].

3. Buhayevskiy L. M., Tsvetkov V. Ya. (2014). *Neoinformatsionnye systemy v lesnom khoziaistve y ykh yspolzovanye dlia monytorynha*. Kharkov, Zlatoust, 222. [in Ukrainian].

4. Busyhyn B. S., Harkusha Y. N., Seredynnyy E. S., Haevenko A. Yu. *Ynstrumentaryi heoynformatsyonnykh system. Spravochnoe posobye*. Kyev, YRH "VB", 172. [in Ukrainian].

5. Vakyn A. T., Poluboiarynov O. Y., Solovev V. A. (2006). *Poroky drevesyny. -2-e yzd., pererab. y dop.* Chernyov, Lesnaia promyshlennost, 112. [in Ukrainian].

6. Harybova L. V., Lekomtseva S. N. (2012) *Osnovy lesnoi entomolohyy: Morfolohiya y systematyka vrediteli lesa*. Kyev, Tovaryshchestvo nauchnykh yzdanyi KMK, 220. [in Ukrainian].

7. Hoichuk A. F., Reshetnyk L. L. (2016). *Lisova fitopatolohiia u vyznachenniakh, rysunkakh, skhemakh*. Vyd. 2-e, pererob. i dopovn. Zhytomyr, Polissia, 186. [in Ukrainian].

8. Hoichuk A. F., Reshetnyk L. L. (2019). *Dovidnyk-vyznachnyk bazydiom holovnykh derevoruivnykh hrybiv*. Zhytomyr, Polissia, 48. [in Ukrainian].

9. Ivaniuk D. P., Shulha I. V. (2011). *Upravlinnia pryrodookhoronnoiu diialnistiu*. Zhytomyr, I. Franka, 414. [in Ukrainian].

10. Chumakova A. E., Mynkevych Y. Y., Vlasov Yu. Y., Havrylova E. A. (2020) *Osnovnye metody entomolohycheskykh yssledovanyi*. Kharkov, Kalvaryia, 190. [in in Ukrainian].